

Ten geleide

INFORMATIE EN KENNIS

Het staat op ons – westerse – netvlies gegrift: de wereld is een informatiemaatschappij aan het worden. Men kan twisten over de vraag welke media daarbij het voortouw nemen: de spreektaal, het schrift, het drukwerk, de radio, de televisie, het internet. Maar zeker is in elk geval dat recente technologische ontwikkelingen deze ontwikkeling aanjagen door de toegang, die zij geven tot steeds meer informatie: er heeft een onvoorstelbare uitbreiding en versnelling plaatsgevonden van toegang tot informatie.

Daarmee dringt zich onder andere de vraag op naar het effect daarvan op de kwaliteit van de informatie.

VAN FEITEN NAAR INZICHT

De omvang van de via informatie- en communicatietechnologie beschikbare ofwel toegankelijk geworden informatie gaat ons gewone voorstellingsvermogen te boven. Wie het internet alleen kent ‘van horen zeggen’ kan zich slechts met moeite een beeld vormen van het feitelijke – gigantische – aanbod. Een eerste indruk daarvan geven de zogenaamde zoekmachines, waardoor algemeen geformuleerde zoekopdrachten – bijvoorbeeld spiritualiteit of kerk, onderwijs of zorgvoorzieningen, handel of economie – een letterlijk onoverzichtelijke hoeveelheid materiaal opleveren.

Een eerste stap in het bemeesteren hiervan lijkt een verfining van de technologie zelf. Hierdoor kan de informatie-explosie inderdaad worden ingeperkt. Waar deze ver-

fijning echter geen antwoord op geeft is de cruciale vraag naar het verband tussen informatie en kennis annex het verwerken – niet toevallig staat hier een ‘werk-woord’ – van feiten tot inzicht. Wie meent met het aanklikken van sleutelwoorden als ‘euthanasie’, ‘mond- en klauwzeer’ of ‘ruimen’ snel van de computer een verantwoord standpunt te kunnen oppikken over in discussie zijnde actualiteiten zal bedrogen uitkomen: het internet spiegelt slechts de spraakverwarring, die daarvan in de samenleving, inclusief de andere media, bestaat. Ook de uitdaging om temidden van die spraakverwarring naar eer en geweten het eigen standpunt te ontwikkelen wordt dus door het internet gespiegeld; het medium lost het probleem niet op.

Om uit de vloedgolf van primaire informatie en achtergrondinformatie relevante kennis te halen vereist een volgende stap. Wie niet over een kader beschikt, waarin de feitenstroom enige bedding kan krijgen, kan weliswaar met veel ijver en enthousiasme verder ‘surfen’, maar blijft verstoken van de ordening, die de overgang van informatie naar kennis kenmerkt. Verder mag men niet uit het oog verliezen dat kennis ook een zekere betrokkenheid op de informatie veronderstelt. Het louter ‘beschikken over’ of ‘toegang hebben tot’ casu quo ‘hebben van’ informatie zonder betrokkenheid bij het verwerven en/of verwerken ervan levert geen inzicht op, zoals eenieder weet, die zich ooit heeft moeten behelpen met de aantekeningen van een ander van een gemiste les of lezing of gemist college. Alle informatie – ook religieuze in de brede zin van het woord – staat onder deze dubbele eis. Loutere aanwezigheid ervan – bijvoorbeeld op het internet – levert nog geen kennis op van de inhoud en genereert evenmin op zich de betrokkenheid, waardoor de informatie wortel schiet in de praktijk.

Deze eerste observatie leidt tot een tweede: de informatietechnologie brengt ons via de verregaand gestandaardiseerde interface van het beeldscherm in contact met allerhande gegevens. Deze technologische presentatie zelf – hoe divers die ook met combinaties van beeld, tekst en geluid wordt ingevuld – wordt drager van een eigen (soort) geloofwaardigheid. Doordat gegevens tot ons komen via de weg van hightech ligt er de glans over van kwaliteit of minstens van een vermoeden daarvan. Een voorbeeld ter illustratie: in een werkcollege bracht een student met nauwelijks verholen trots materiaal ter sprake uit ‘*The Catholic Encyclopedia*’, dat hij na het nodige zoekwerk op het internet had gevonden. De voldoening over de vondst deed hem voorbijzien aan de wat merkwaardige posities, die hij – bij wijze van spreken – met het scherm in de hand verdedigde. Het fraaie technische hoogstandje had hem afgehouden van de ontdekking, die hij waarschijnlijk met dezelfde tekst in gedrukte vorm direct zou hebben gedaan, namelijk dat deze interneteditie verregaand gedateerd materiaal uit 1913 aanbood.

De overgang van (massa-)informatie naar kennis kan dus niet geautomatiseerd worden. Sterker nog; de (eerste) indruk, die de media maken kan de kwaliteit van de informatie zelfs versluieren: een fraai verzorgd boek oogt betrouwbaarder dan een slecht verzorgde uitgave en een goed verzorgde *website* heeft, nog afgezien van haar inhoud, een soort autonome verleidings- en overtuigingskracht. Ook in dat opzicht geldt meestal: “*The medium is the message.*”. De ontwikkeling van de zogenaamde media-geletterdheid schept terzake afstand in de dagelijkse omgang met de televisie, maar zover zijn wij nog niet (allemaal) in het gebruik van het internet.

Er is echter ook een keerzijde aan deze beperking, die zo scherp naar voren komt bij de nieuwe media; dit is met name de open toegang, die het internet geeft tot een overvloed aan aanvullende informatie. De informatie, die ons dagelijks bereikt is voorgeselecteerd, bewerkt en ingedikt. Verschillende media zijn in hun verwerking en presentatie van nieuws en informatie onvermijdelijk gehouden tot selectie en samenvatting. De als zodanig geïnformeerden mogen in het beste geval vertrouwen op de vakbekwaamheid van journalisten, docenten, redacties en andere kaders. De informatietechnologie geeft hen daarenboven unieke mogelijkheden – geen garantie! – tot precisering en verdieping. Het gaat daarbij niet om ‘meer van hetzelfde’ – bijvoorbeeld het vergelijken van een gedrukt krantenartikel met de versie onder dezelfde kop op de *website* van de krant (afgezien van alle interessante verschillen, die dit overigens oplevert) – maar om directe toegang tot bronnen, achtergrondinformatie en bijlagen, alsook om de mogelijkheden om verschillende bewerkingen van dezelfde grondgegevens met elkaar te vergelijken.

Wij stoten hier op een der meest intrigerende kenmerken van de elektronische informatietechnologie, namelijk haar hoedanigheid van ‘open netwerk’. In beginsel is alles beschikbaar voor iedereen; die open beschikbaarheid maakt het wezen zelf uit van de netwerkstructuur, die zich op basis van haar technologische mogelijkheden onttrekt aan de beperkingen van tijd en plaats. Dat aan zulk een open structuur en aan de praktische afwezigheid van controle ook haken en ogen zitten valt niet te ontkennen. Maar daar staan de mogelijkheden en kansen tegenover, die met een open informatieverwerving samenhangen. Het is de gebruikte technologie zelf die, naast het grenzeloos verspreiden en raadplegen van informatie, ook de stap mogelijk maakt om op grond van haar mogelijkheden werkelijke verbindingen aan te gaan.

Het internet en aanverwante technologieën maken contact en interactie tot op een mondiale schaal effectief mogelijk. Maar de techniek mag en kan ons niet uit het oog doen verliezen dat het leggen van contacten en het maken van communicatieve verbindingen niet identiek zijn. Bovendien bestaan contact en communicatie in allerlei gradaties van intensiteit en draagwijdte.

Wij veronachtzamen dus niet het feit dat het om reële contacten gaat en zijn niet sceptisch ten aanzien van bijvoorbeeld het gebruik van elektronische post, ten aanzien van het zogeheten ‘chatten’ of ten aanzien van de steeds toenemende mogelijkheid om te reageren op informatie, die via de *websites* van het internet tot ons komt. In tegenstelling tot de andere media opent informatie- en communicatietechnologie voor elke gebruiker het perspectief van participant in contact en communicatie. Maar er is ook enige nuchterheid geboden ten aanzien van de soort van communicatie, die zo tot stand komt. Veelal gaat het om het functioneel uitwisselen van gegevens en opinies. Het feit dat de techniek daarbij de beperkingen van tijd en plaats verregaand kan opheffen kan ertoe leiden dat men aan als zodanig bemiddelde berichten een inherente extra-kwaliteit verleent. Wederom een variant op de reeds eerder genoemde interactie tussen *medium* en *message*. Het enthousiasme over de capaciteiten van de technologie – in het bijzonder over de schijnbare opheffing van de beperkingen van tijd en plaats, waardoor, zoals de slogan zegt, het *world wide web* ontstaat – brengt sommigen tot speculaties over een nieuwe en onbeperkt vrije wereldgeest. Om de hoek duikt zelfs een nieuwe religie op, die ongebonden verbondenheid belooft, die alleen naar ons eigen beeld en gelijkenis gestalte zal krijgen.

Bij een dergelijke spiritualistische vlucht der gedachten wordt in de eerste plaats – letterlijk – uit het oog verloren dat informatie- en communicatietechnologie door en door

gebonden is aan materiële hardware. Dat leidt tot de vraag – een belangrijk punt in de discussie over wereldwijde communicatie – hoe diegenen over gepaste apparatuur kunnen (gaan) beschikken, die juist vanwege materiële en financiële factoren tot op heden in en bij het gebruik van ‘klassieke’ media onzichtbaar en afwezig bleven. Bovendien mag het feit dat informatie- en communicatietechnologie democratisering heeft gestimuleerd ons niet doen vergeten dat – zoals alle technologie – deze technologie in gelijke mate heeft gezorgd voor een toename van onze afhankelijkheid. Het uiteindelijk op mondiale schaal overwinnen van de bestaande communicatiebeperkingen is enkel mogelijk, als men zich onderwerpt aan het geheel van materiële en technische voorwaarden, waarop het functioneren van de communicatie door middel van informatie- en communicatietechnologie berust. Inzicht hierin kan ons besef scherpener van de ééndimensionaliteit van de nieuwe media, waarvan ook de toevoeging van bewegend beeld en geluid, die deze juist in een later stadium dient te verhelpen, een symptoom is. Zulke combinatie van tekst, beeld en geluid onderstreept met de toename van de transmissiesnelheid het ideaal van de ‘on-middel-lijkheid’. Maar als men deze vorm van ‘on-middel-lijkheid’ daarvan vergelijkt met de communicatie – bijvoorbeeld in het *face-to-face*-contact – waarbij het geheel van menselijke zintuigen betrokken is, is het verschil even ‘on-middel-lijk’ duidelijk. Vergelijk de ervaring van een live-videoconferentie met die van een werklunch: wat de eerste aan efficiëntie zo aantrekkelijk maakt – het feit dat de deelnemers zich op uiteenlopende locaties kunnen bevinden – wint de tweede aan wellicht niet zo vlot benoembare maar ook meer wezenlijke aspecten van communicatie.

Informatie- en communicatietechnologie zou ertoe kunnen aanzetten communicatie op zich en de vormgeving daarvan zodanig met elkaar te verbinden dat de communicatieve, technische mogelijkheden de communicatieve inhoud onder druk gaan zetten of zelfs bepalen. In het

bijzonder kan dit gelden voor alles wat te maken heeft met religieuze communicatie. Daarbij dient de expressie van en betrokkenheid op de mystieke dimensie van het menselijk bestaan de inhoud te bepalen en niet andersom.

VIRTUALITEIT EN IDENTITEIT

Dit brengt ons bij een laatste punt: de uit informatie- en communicatietechnologie voortkomende paradox van de virtuele identiteit. Uit het zelfbewustzijn van de mens komt de vraag voort naar de eigen identiteit: wie ben ik? Media van allerlei aard – toneelstukken en films, romans en televisieseries, glamourblaadjes en commercials, enzovoort – dragen materiaal aan, dat mensen aanwenden in het proces van de vorming van hun identiteit. Daarbij is altijd – en soms zeer bewust – sprake van afstand tussen de identiteit van de gepresenteerde personen en het imago, dat zij uitstralen, verbeelden en opvoeren. Die afstand kan groter of kleiner zijn en vanuit verschillende redenen en doelstellingen worden gearticuleerd. Soms zijn wij er ons scherp van bewust dat de factor ‘manipulatie’ bij imagebuilding een centrale rol speelt, vooral bij expliciet politieke of commerciële beeldvorming. De stap nu, die met informatie- en communicatietechnologie als medium wordt gezet, is dat deze imago-constructie ter beschikking wordt gesteld van elke gebruiker/participant. Immers: de technologische interface, die de informatie-uitwisseling tot stand brengt, laat het toe om zichzelf als gesprekspartner een identiteit aan te meten en deze on line tot uiting te brengen. Maar zij biedt geen of weinig mogelijkheden aan de ander om deze aangenomen identiteit op haar gehalte aan echtheid en realiteitswaarde te toetsen.

De hieruit volgende *Internet Relay Chat* is daarom echt iets nieuws, dat niet zomaar in het verlengde ligt van bestaande vormen van communicatie. Aangezien er in de verbinding geen directe zintuiglijke contacten of beper-

kingen zijn, die het ingebrachte imago als identiteit problematiseren, kan de technologie haar gebruikers verlokken tot ‘over-creativiteit’ in het ontwerpen hiervan en het maken van verbindingen op basis daarvan. Het resultaat is dat deze communicatie in nooit precies te bepalen mate zelf virtueel wordt; een soort schijngebeuren, dat op paradoxale wijze de deelnemers toelaat en/of ertoe aanzet de meest ‘persoonlijke’ thema’s, zoals emoties en intieme gevoelens, (geloofs)overtuigingen en standpunten en alles wat met lichamelijke en met name met erotiek en seksualiteit te maken heeft aan te kaarten en uit te diepen. Dit soort virtuele communicatie spoort tevens met de ideologie van het maakbare of functionele lichaam en staat tegelijk haaks op het eigentijdse verlangen om als de persoon, die men werkelijk is, erkend en gerespecteerd te worden.

Deze ontwikkelingen brengen het thema ‘verbeelding’ terug in het hart van de reflectie en bezinning op informatie en communicatie, die zo lang in het dominante teken stonden van helderheid en objectiviteit.

Charles van der Mast

Wim van de Donk

Joan Hemels

Jan Jans